

si zagotovili hitrejšo in predvsem zanesljivejšo delo. Pri pisanju kataložnih enot padovanskega kataloga je sodelovalo 17 strokovnjakov, pri beneških pa 22 za razstavo v San Barnaba in 31 strokovnjakov za razstavo na San Giorgio Maggiore. V slovenskem »umetnostnozgodovinskem« prostoru je takšen način dela žal redkost, v zadnjih letih sta bila tako zasnovana kataloga *Gotika v Sloveniji* (Ljubljana, Narodna galerija 1995, Janez Höfler ed.) in *Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije* (Koper, Pokrajinski muzej, Samo Štefanac ed.), ki je v času pisanja te recenzije še v tisku, podobno pa na primer tudi *Katalog stalne razstave* Pokrajinskega muzeja Murska Sobota (1997, Janez Balažic, Branko Kerman ed.), kjer so bili »zunani« strokovnjaki povabljeni k pisanju uvodnih študij.

Barbara Jaki, Ljubljana

**L'ARTE DELLO STUCCO IN FRIULI NEI SECOLI
XVII–XVIII: STORIA, TECNICA, RESTAURO,
INTERCONNESSIONI.**

Mednarodni simpozij, Passariano in Udine, 24–26. februar 2000.

V osrednji Evropi se umetnostnozgodovinska stroka v zadnjem desetletju vse bolj intenzivno ukvarja s študijem štukaturnih dekoracij predvsem 17. in 18. stoletja, pogosto pa tudi starejših obdobij. Povečano zanimanje je povezano z intenzivnejšim preučevanjem baročne umetnosti sploh, zlasti tudi arhitekture tega časa, in z dejstvom, da se je pri tem štukatura uveljavila kot pripomoček pri datiranju in širšem opredeljevanju arhitekture. Hkrati je današnji čas prepoznal štukaturno dekoracijo kot avtonomen prispevek k baročni celostni umetnini in pomemben element umetnostnega snovanja.

Poleg specialističnih študij, ki obravnavajo posamične spomenike ali sklope spomenikov, izhajajo tudi splošni pregledi z opisom tehnike in zgodovinskim uvodom. Še vedno pa so za študij najbolj zaželeno predstavitev štukaturnih dekoracij po deželah. Tako so svojo dediščino najbolj temeljito predstavili Avstrijci, sledijo jim Nemci, ki ohranjajo iniciativo tudi pri razširjanju študijskega področja. Med belimi lisami na tem področju ne bi našli Slovenije, saj je njena štukaturna dediščina z osrednjimi spomeniki monografsko predstavljena vsaj za 17. stoletje. Italija se ponaša z obsežnim seznamom spomenikov, ki jih posamično ali v sklopu monografij obravnavajo vse pogosteje. Ob vodilnih umetnostnih središčih Rimu, Benetkah ali Neaplju pa ostaja cela vrsta spomenikov, ki so jih začeli v zadnjem času nadrobneje preučevati. Sestavni del teh študij je vselej tudi restavratorski delež, saj umetnostnozgodovinsko študijo pogosto spodbudi obnova spomenika.

Intenzivnost proučevanja štukaturnih dekoracij izpričujejo tudi vse pogostejši mednarodni simpoziji, kjer si strokovnjaki izmenjajo izkušnje in novo odkrita dognanja. V tem pogledu je bilo pionirsko mednarodno srečanje z naslovom *Arte e artisti dei Laghi Lombardi* leta 1961 v Comu. Tedaj sta izšla dva zvezka razprav, ki se danes uvrščata med temeljno literaturo za to področje. Slovensko dediščino smo predstavili na več let trajajočem delovnem simpoziju v okviru Sveta Evrope pod vodstvom dr. Michaela Kühnlenthala iz Münchna. Delovna skupina z mednarodno udeležbo iz Avstrije, Italije, Nemčije, Švice, Hrvaške in Slovenije se je usmerila v študij dela arhitektov in štukaterjev, ki so izvirali iz kantona Graubünden v Švici. Mednje sodi pri nas in na avstrijskem Štajerskem dejavni štukater Peter Zaar (Pietro Zaro). Sestajala se je v Münchnu leta 1990, naslednjega leta v Traunsteinu na Bavarskem, v Roveredu v Švici leta 1992, v Gradcu leta 1993 in v Eichstättu leta 1995.

Zadnji večji mednarodni simpozij s to temo so organizirali Italijani pod pokroviteljstvom dveh institucij – *Comune di Udine* ter *Civici Musei e Gallerie di Storia e Arte di Udine*. Z naslovom *Umetnost štukature v Furlaniji v 17. in 18. stoletju: zgodovina, tehnika, restavriranje*, povezave se je odvijal na dveh lokacijah – v Passarianu in Udinah – v dveh izjemnih baročnih ambientih, to sta Villa Manin in Palazzo Strassoldo. V simboličnem smislu so Udine posebej primeren kraj za tovrstni simpozij, saj je bil tu rojen Rafaelov učenec Giovanni da Udine (1487–1564). Preučeval je tedaj odkrite dekoracije v Titovih termah. Po dolgotrajnih raziskavah se mu je posrečilo odkriti prava razmerja za štukaturno mešanico in druge tehnične skrivnosti ter kanone groteskne ornamentike. Z groteskami je okrasil več pomembnih prostorov v Vatikanu, Rimu, Genovi, Neaplju, Benetkah in drugod.

Med 24. in 26. februarjem 2000 se je v Udinah zbralo in svoje delo predstavilo 28 referentov od 32 napovedanih. Pod vodstvom izvrstnega organizatorja Giuseppa Bergaminija in njegovega sodelavca Paola Goia se je zvrstilo na stotine diapozitivov, kresala so se mnenja in izmenjale izkušnje zaverovancev v barok in štukaturo.

V nadaljevanju na kratko in v telegrafskem slogu ob imenih referentov povzemam nekaj najzanimivejših spoznanj, ki bodo v celoti zbrana v zborniku simpozija; ta bo predvidoma izšel leta 2001.

Prvi referent je bil restavrator in štukater Mario Fogliata, ki je sodeloval pri leta 1995 izdani knjigi *L'arte dello stucco a Venezia*. V svojem referatu je podal zlasti tehnične izkušnje, ki si jih je pridobil pri restavriranju spomenikov, predstavil je različna orodja, izdelavo in rabo kalupov, štukaturne mešanice ter tehniko finalizacije površin od marmorina do impasta in posnemanja teksture vzorcev blaga, denimo damasta. Pri pedagoškem delu svoja spoznanja prenaša tudi na mlajše. Kot posebno zanimivost je predstavil nek oltar iz *Pinacotece Nazionale* v Bologni. Ob Mariji sta dva neznanca svetnika, katerih atributi po Fogliatovem mnenju opredeljujejo štukaterja in kiparja.

OCENE IN POROČILA

1. Udine, Palazzo Antonini Belgrado – della Provincia, strop dvorane, 1697–1698

2. Štatenberg, dvorec, soba v prvem nadstropju, detajl, pred 1697

Arhitekt in umetnostni zgodovinar Sergio Bettini je zbral latinsko terminologijo, ki jo je zasledil pri navedbah antičnih štukatur. Štuk ali *stucco* ni latinski izraz, saj so tedaj uporabljali imena, kot so *opus tectonicum*, *opus albarium* ali *gypsum*. Z Vitruvijem se je ustalil izraz *gypsum*, Plinij in Tertulian pa sta za štukaterja uporabljala izraz *albarius tector*.

Konservatorja Paolo Casadio in Michela Scannerini sta predstavila restavratorski proces pri ohranitvi in delni rekonstrukciji dvanajstih polno-plastičnih kipov na zunanjsčini palače Ragazzoni v kraju Sacile; kipi so ikono-grafsko povezani z zgodovino naročnikov.

Renato Portolan je ob restavriranju štukatur Andrea Dall'Aquila razkril simbolično razlago izvornih barv, ki so jih našli pod petimi mlajšimi preslikavami.

Annalisa Bristot je poslušalce navdušila s predstavitvijo restavriranih elegantnih dekoracij Giovannija da Udine v palači Grimani v Benetkah iz tretjega desetletja 16. stoletja. Ob poslikavi Francesca Salvatija se razvijajo reliefi z upodobitvami Ovidovih metamorfoz. Felice Gianni, ki je povezan tudi z našo umetnostno preteklostjo, je v risbi zajel te dekoracije. Risbe so bile nedavno objavljene v Giannijevi monografiji. Pri tem velja opozoriti, da je Giannijev prijatelj Franc Kavčič tudi preroval motive štukaturnih dekoracij in sicer v *Palazzo del Tè* v Mantovi.

Helmut Stampfer je zaposlen na spomeniškem uradu v Bolzanu in je publiciral več del o umetnosti na področju Alto Adige. Predstavil je raziskovalno delo ob štukaturnih spomenikih 17. in 18. stoletja na tem področju. Posebej velja omeniti štukature v rezidenci v Bolzanu, ki jih je izdelal Hannibal Pittner, ki ga morda lahko povezujemo s štukaterjem Pittnerjem, ki je deloval na Koroškem.

Paola Rossi je tudi širšemu krogu umetnostnih zgodovinarjev dobro znana po svojih prispevkih o beneški umetnosti novega veka, še posebej po izčrpni monografiji o Tintoretu. Tokrat je predstavila novo odkrite arhivske podatke o nekaterih štukaterjih 17. stoletja, ki so delovali v Benetkah. Več imen je povezala z vrsto neatribuiranih del, njena raziskava pa se nanaša predvsem na oltarno plastiko in nagrobnike.

Lorenzo Finocchi Ghersi je razmišljal o zgledih po Michelangelu in antičnem kiparstvu, ki jih prepoznamo tudi v polnoplastičnih štukaturah Alessandra Vittoria.

Drugi dan se je delo začelo z referatom Caterine Furlan. Njeno razmišljanje je dopolnjevalo ugotovitve Sergia Bettina. Furlanova je skupaj s Paolom Pastresom zbrala omembe štukature v literaturi od 16. do 18. stoletja in jih podala izčrpno ter hkrati redko duhovito. Pregledala je zlasti različne biografije (*vite*) in navodila za delo umetnikov. Eno njenih najpomembnejših odkritij je, da so štukaturo in njene zvrsti v baroku ocenjevali drugače kot danes. Tako je ugotovila, da so sodobniki izjemno visoko cenili t. i. *finto marmo*, umetni marmor, zaradi posebnih svetlobnih učinkov, po katerih je pre-

kašal pravi marmor. Danes napačno razlagamo tehniko visoko zglajene in marmorirane štukature kot cenejši nadomestek za marmor.

Giuliana Ericani je na podlagi slogovne analize povezala nekatere štukature s konca 17. stoletja v Padovi in Benetkah.

Amedeo Malferrari je preučeval dela, ki so se ohranila na področju Val d'Intelvi, in predstavil več imen, ki se pojavljajo tudi v Salzburgu in Klosterneuburgu. Njihova dela je slogovno opredelil.

Raffaella Tessian je analizirala beneške alkove 18. stoletja. Posebne niše, v katere so nameščali zakonske postelje, so okrašene s kombinacijo ploskovitih reliefov in polnoplastičnih putov, ki nosijo kartuše s prizori ali napisi. Tovrstne niše so nastajale ob porokah beneških patricijev, napisi pa pogosto sporočajo poleg njihovih imen tudi datum dogodka, kar omogoča zanesljivo časovno nizanje spomenikov. Med avtorji, ki jih je Tesanova zasledila v Benetkah, je zanimiv štukater Carpofozo Mazzetti, ki ga srečamo tudi na Goriškem.

Sergio Claut je predstavil štukature na področju Alto Veneto, Antonio Romagnolo pa štukature v cerkvi sv. Jerneja v Rovigu.

Simonetta Coppa je v svojem zelo izčrpnem referatu podala pregled štukaterjev, ki so v 17. stoletju delovali na področju Valtellina, Silvia Colombo pa nova dognanja o delu enega najvidnejših štukaterjev Diega Francesca Carloneja.

Sledila sta še dva obsežnejša pregleda. Barbara Jaki je predstavila štukature, avtorje in naročnike 17. in 18. stoletja na področju Slovenije, Radoslav Tomić pa je zbral stare in več novih podatkov o dejavnosti štukaterjev v Dalmaciji.

Tretji dan se je začel z referatom Federice Bianchi, ki je obravnavala štukature 16. stoletja v Furlaniji. Ugotavljala je povezave med štukaterji, kiparji in slikarji, ki so delali skupaj pri istih projektih v Benetkah in Udinah. Njen referat je dopolnil naslednji govorec, ki se je osredotočil predvsem na delo Stazia in Carpofoza Mazzettija med Furlanijo in Benetkami.

Giuseppe Bergamini je ob izvrstnih diapozitivih opozoril na štukturne dekoracije v Udinah na prehodu iz 17. in 18. stoletja. Predstavil je nova imena, nove slogovne povezave med štukaterji in slikarji, za naše gradivo pa so nedvomno pomembna dognanja v zvezi z delom Giulia Quaglia. Pri njem je opaziti izrazito dvojnost – v nekaterih primerih je Quagliovo slikarstvo enakovredno povezano s plastično, težko štukaturo, drugod pa se pojavlja samostojno.

Giuseppina in Teresa Perusini sta preučili dekoracije v palači Caporiacco v Udinah. Še neobjavljene dekoracije sta povezali s podobnimi v Spilimbergu in poiskali tudi grafične predloge za figuralne reliefe.

Paolo Goi je ime, ki ga že dolgo povezujemo z raziskovanjem štukature v Furlaniji. Tokrat je z značilno analitičnostjo predstavil nova odkritja in še nepublicirane lokacije v zahodni Furlaniji. Opozoril je tudi na slikano štukaturo, ki je v več primerih dopolnilo realne štukature ali pa nastopa samostojno.

Zadnja referentka, Gabriella Bucco je posegla na začetek 19. stoletja in predstavila dela Raimonda D'Arcono ter njegovih sodelavcev.

Večina referentov je posvetila veliko pozornosti tehnični strani štukaturnih dekoracij, restavriranju in komentiranju restavratorskih posegov. Zlasti italijanski kolegi so predstavili tekoče delo, ki je širši stroki neznano. Opozorili so na pomen tehnike in z njo povezane delavniške variacije pri ugotavljanju avtorjev in njihovih izhodišč, hkrati pa je tehnika pomembno vplivala tudi na slogovne premene. Številna nova odkritja, nove povezave med spomeniki, nove in stare ugotovitve o migracijah štukaterjev ter kratki in pregledni povzetki zaokroženih skupin so pomembno obogatili naše poznavanje te umetnostne zvrsti.

Simpozij je dosegel visoke ambicije organizatorjev v strokovnem in tehničnem pogledu. Velik organizacijski napor Giuseppa Bergaminija in Paola Goia, njuna spretna in učinkovita politika pridobivanja sponzorjev, strokovna avtoriteta in izjemne človeške lastnosti so pripomogli, da smo se udeleženci simpozija dobro počutili, izvedeli veliko novega, si izmenjali literaturo in izkušnje ter si ogledali vidnejše spomenike v okolici. Zbornik razprav s simpozija je pred izidom. Predvidoma bo vključeval tudi referate strokovnjakov, ki se srečanja niso mogli udeležiti. Publikacija bo pomemben prispevek stroki in literaturi, ki jo bo vsak raziskovalec umetnosti 16., 17. ali 18. stoletja z veseljem vzel v roke in uporabljal kot referenčno gradivo pri svojem delu, pa naj se ukvarja s štukaturo, arhitekturo, kiparstvom ali slikarstvom.